
Antisemitisme en Immigratie in het Hedendaagse West-Europa Is er een verband?

Bevindingen en aanbevelingen
uit een onderzoek in vijf landen

David Feldman

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de Stiftung Erinnerung, Verantwortung und Zukunft (EVZ) in Berlijn, en werd geleid door het Pears Institute for the study of Antisemitism, Birkbeck, University of London.

Alle rapporten voor deze studie zijn beschikbaar om te downloaden via:

- De Stiftung EVZ www.stiftung-evz.de
- Pears Institute for the study of Antisemitism www.pearsinstitute.bbk.ac.uk.

Dit rapport is gepubliceerd onder een Creative Commons-licentie (CC BY NC ND 3.0) die het delen, kopiëren en verspreiden van de publicatie mogelijk maakt voor niet-commerciële educatieve en beleidsdoeleinden, op voorwaarde dat de auteurs volledig worden vermeld.

De meningen die in deze publicatie worden geuit zijn uitsluitend de verantwoordelijkheid van de auteur.

© David Feldman

April 2018

ISBN: 978-0-9928670-4-1

Gepubliceerd door de Stiftung Erinnerung, Verantwortung und Zukunft (EVZ), Berlijn en het Pears Institute for the study of Antisemitism, University of London.

Stiftung EVZ
Friedrichstraße 200
10117 Berlijn
Duitsland

www.stiftung-evz.de

Pears Institute for the study of Antisemitism
Birkbeck, University of London
School of Social Sciences, History and Philosophy
26 Russell Square
Londen WC1B 5DQ

Verenigd Koninkrijk

www.pearsinstitute.bbk.ac.uk

Ontwerp door Soapbox www.soapbox.co.uk

Antisemitisme en Immigratie in het Hedendaagse West-Europa Is er een verband?

Bevindingen en aanbevelingen
uit een onderzoek in vijf landen

David Feldman

Dankwoord

Dit rapport is het resultaat van gezamenlijke inspanningen en zou niet tot stand zijn gekomen zonder het inzicht, het harde werk en de goodwill van collega's die de nationale onderzoeken hebben verricht die aan de basis liggen van dit document: Marco Martiniello en Muriel Sacco (België), Nonna Mayer en Elodie Druez (Frankrijk), Stefanie Schüler-Springorum en Mathias Berek (Duitsland), Leo Lucassen en Annemarike Stremmelaar (Nederland), en Ben Gidley, Jan Davison, Rachel Humphris en Ieisha James (Verenigd Koninkrijk). Dit rapport en de nationale rapporten hebben veel baat gehad bij de vaardigheid en ijver van onze redacteur Elizabeth Stone. Jan Davison heeft een essentiële bijdrage geleverd, zowel aan de realisatie van het volledige project als aan dit eindrapport.

Inhoud

Acroniemen en Afkortingen	4
Voorwoord	5
1 Inleiding	7
2 Synopsis	8
3 Definities en Methodologie	9
4 Dimensies van Immigratie uit MENA-Landen	10
5 Antisemitisme	12
Percepties en vrees onder joden	12
Geuite bezorgdheden over recente MENA-migranten	13
6 Antisemitisme Meten	17
Attitudes tegenover joden	17
Misdaden en bedreigingen	21
7 Sociale en Politieke Concentraties van Antisemitisme	23
Moslims en antisemitisme	23
Antisemitisme en extreemrechts	25
8 Moslimminderheden	26
Moslims: vooroordelen en achterstelling	26
De attitudes en prioriteiten van recente vluchtelingen	28
9 Bevindingen	30
10 Aanbevelingen	31
Eindnoten	33
Bijlagen	35
Het onderzoeksteam	35
Biografieën	36

Acroniemen en Afkortingen

ADL	Anti-Defamation League (Liga tegen laster)
BLEW	Stichting Bij Leven en Welzijn
CNCDH	Commission Nationale consultative des Droits de l'Homme (Nationale adviescommissie voor mensenrechten)
CNRS	Centre National de la Recherche Scientifique (Nationaal centrum voor wetenschappelijk onderzoek)
DILCRAH	Délégation Interministérielle à la Lutte contre le Racisme, l'Antisémitisme et la Haine anti-LGBT (Interministeriële delegatie in de strijd tegen racisme, antisemitisme en anti-LGBT-haat)
EVZ	Stiftung Erinnerung, Verantwortung und Zukunft (EVZ) (Stichting 'Herinnering, Verantwoordelijkheid en Toekomst')
FRA	Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten
IS	Islamitische Staat (in Irak en al-Sham)
JPR	Institute for Jewish Policy Research (Instituut voor Joods Beleidsonderzoek)
MENA	Midden-Oosten en Noord-Afrika
Ngo	Niet-gouvernementele organisatie
N-VA	Nieuw-Vlaamse Alliantie
PVV	Partij voor de Vrijheid
SGP	Staatkundig Gereformeerde Partij
UNESCO	Organisatie der Verenigde Naties voor Onderwijs, Wetenschap en Cultuur
VNL	VoorNederland

Voorwoord

Geachte lezers,

Antisemitisme maakt deel uit van het dagelijkse leven en blijft een fenomeen dat de samenhang van democratische samenlevingen op een zeer specifieke wijze bedreigt. We weten dat antisemitische neigingen kunnen leiden tot verdere vijandigheid tegen groepen van mensen.

Sinds de oprichting van de Stiftung Erinnerung, Verantwortung und Zukunft (EVZ) is het ons doel om een ruimte te creëren waar strategieën worden ontwikkeld ter bestrijding van vooroordelen en discriminatie, evenals een ruimte waarin het belang kan worden ervaren van een op waarden gebaseerde democratische interactie in Europa en de wereld.

De recente toename van vluchtelingenstromen heeft het debat aangewakkerd over de vraag of er een verband bestaat tussen de aanwezigheid van vluchtelingen, met name uit het Midden-Oosten en Noord-Afrika (MENA), en een toename van antisemitische neigingen in Europa. In het kader van deze discussie wordt er vaak op gewezen dat vluchtelingen die hier aankomen, zijn opgevoed in samenlevingen waar antisemitisme en vijandigheid ten opzichte van Israël diepgeworteld zijn in de staat en samenleving en dat deze ideologieën zich de afgelopen decennia in de MENA-regio's hebben verspreid, met niet alleen antiwesterse maar ook sterk antisemitische opvattingen aan de basis. Via sociale media en andere instrumenten voor wereldwijde communicatie bereiken dit soort ideologieën ook de MENA-migranten die al lange tijd in Europa wonen.

In de afgelopen jaren hebben joden in Centraal- en West-Europa ook hun bezorgdheid geuit over een toenemend antisemitisme en een gevaar voor hun veiligheid. We moeten ontvankelijk zijn voor deze zorgen en ze serieus nemen.

Een werkgroep bestaande uit internationale leden onder leiding van David Feldman van het Pears Institute for the study of Antisemitism, Birkbeck, University of London, heeft daarom de vraag onderzocht of er een wisselwerking is tussen antisemitisme en de aanwezigheid van vluchtelingen in Europese samenlevingen. De groep heeft het onderzoek gericht op België, Frankrijk, Duitsland, Nederland en het Verenigd Koninkrijk.

Dit eindrapport bevat een samenvatting van de onderzoeksresultaten in de vijf landen en biedt aanbevelingen over hoe het Europese openbaar beleid en het maatschappelijke middenveld zich meer kunnen inzetten om antisemitisme en andere vormen van vooroordelen, waaronder islamofobie, tegen te gaan en hoe beide hierin kunnen worden ondersteund. Dit is precies de reden waarom de Stiftung EVZ werd opgericht.

Het rapport laat zien dat MENA-migranten een heterogene groep zijn waarvan de aanwezigheid sterk varieert in België, Frankrijk, Duitsland, Nederland en het Verenigd Koninkrijk. Het rapport toont ook aan dat de houding tegenover joden, ondanks enkele verschillen per land, over het algemeen positief is en de statistieken van geregistreerde antisemitische haatmisdrijven en andere incidenten in het algemeen geen stijgende trend vertonen.

Hoewel de nationale rapporten bevestigen dat antisemitische houdingen en gedragingen onder moslimminderheden – net als bij extreemrechtse groepen – onevenredig hoog zijn, suggereren noch de analyse van bestaande gegevens noch de interviews die voor dit rapport zijn afgenomen enig significant verband tussen recente MENA-migranten en de omvang of aard van antisemitisme in West-Europese samenlevingen. Antisemitisme is een probleem dat voortkomt uit de meerderheid van de bevolking, en niet alleen of hoofdzakelijk uit de minderheden.

Het is interessant dat de nadruk hier niet ligt op de vluchtelingen van de afgelopen jaren, maar op de nakomelingen van de tweede en derde generatie van vroegere immigranten. Dit zegt veel over de uitdagingen bij de integratie van deze minderheden in Europese samenlevingen, en dat is een kwestie die meer aandacht verdient in het debat over antisemitisme. Deze observatie stemt ook overeen met de resultaten van andere recente rapporten over antisemitisme in Duitsland en het Verenigd Koninkrijk.

We hopen een brede en kritische discussie op gang te brengen tussen academici, beleidsmakers, politici en actoren in het maatschappelijk middenveld op nationaal en Europees niveau. De Stiftung EVZ, die ook de ontwikkeling ondersteunt van aanbevelingen ter bestrijding van antisemitisme en antiziganisme in Centraal – en Oost-Europa, neemt graag deel aan deze discussie.

Ik wil David Feldman bedanken voor zijn uitstekende bijdrage aan de verwezenlijking en richting van dit transnationale project en voor het rapport over het Verenigd Koninkrijk, samen met Ben Gidley; Marco Martiniello en Muriel Sacco voor het rapport over België; Nonna Mayer en Elodie Druez voor het rapport over Frankrijk; Stefanie Schüler-Springorum en Mathias Berek voor het rapport over Duitsland; Leo Lucassen en Annemarike Stremmelaar voor het rapport over Nederland; en tot slot, maar niet in het minst, Jan Davison om dit project met succes te beheren.

We verwelkomen uw bijdrage zowel aan deze discussie als aan de implementatie van de aanbevolen maatregelen.

Dr. Andreas Eberhardt

Voorzitter van de Raad van Bestuur

Stiftung Erinnerung, Verantwortung und Zukunft (EVZ)

1 Inleiding

Migranten die Europa binnenkomen vanuit het Midden-Oosten en Noord-Afrika staan sinds 2011 symbolisch centraal in het migratiedebat. Deze jaren werden gekenmerkt door de Arabische lente en de nasleep ervan, en door de Europese crisis rond vluchtelingenbescherming.

In het kader van dit debat bestaat er een aanhoudende bewering dat nieuwe migranten in Europa, met name migranten uit het Midden-Oosten en Noord-Afrika (MENA-migranten), antisemitisme met zich meebrengen. Deze stelling wordt in verschillende mate geuit in verschillende landen en kan verschillende vormen aannemen. Niettemin is de associatie van toenemend antisemitisme met migranten uit het Midden-Oosten en Noord-Afrika wijdverspreid in Europa en moet deze worden geëvalueerd.

Dit rapport presenteert de algemene bevindingen en conclusies van een uitgebreid onderzoek dat in 2016/2017 is gevoerd in vijf Europese landen – België, Frankrijk, Duitsland, Nederland en het Verenigd Koninkrijk – om het eventuele verband te onderzoeken tussen toenemende immigratie vanuit de MENA-regio en de aanwezigheid van antisemitisme in deze landen. Het rapport is gebaseerd op een onderzoek van bestaand kwantitatief en kwalitatief bewijsmateriaal. Daarnaast is een nieuw kwalitatief onderzoek verricht om de ervaringen en meningen van verschillende actoren te onderzoeken. Door de synthese van gegevens uit de vijf landen kunnen we gemeenschappelijke trends identificeren en een aantal vergelijkende analyses uitvoeren. Op basis van ons onderzoek kunnen we nieuwe beleidsinitiatieven aanbevelen, die zowel door de staat als door maatschappelijke organisaties kunnen worden uitgevoerd, en kunnen we gebieden identificeren waar dringend meer kennis en begrip vereist zijn.¹

2 Synopsis

De centrale kwestie van het onderzoeksproject was onderzoeken of immigratie uit het Midden-Oosten en Noord-Afrika sinds 2011 een invloed heeft gehad op antisemitische attitudes en gedragingen in West-Europa.²

Dit korte rapport is het resultaat van het samenvoegen van vijf afzonderlijke nationale rapporten (over België, Frankrijk, Duitsland, Nederland en het Verenigd Koninkrijk) en presenteert de bevindingen en aanbevelingen die uit het project als geheel naar voren zijn gekomen.

Het rapport:

- Onderzoekt recente migratie uit MENA-landen naar West-Europa
- Presenteert een overzicht van de omvang en bronnen van antisemitisme in het huidige West-Europa
- Geeft een beoordeling van de houdingen van MENA-migranten en de angsten die ze soms oproepen
- Onderzoekt de geldigheid van beweringen dat het groeiende aantal MENA-migranten in West-Europa antisemitisme bevordert
- Doet aanbevelingen voor actie door overheden en maatschappelijke organisaties en wijst op gebieden waar meer onderzoek vereist is om onze kennis en ons begrip te vergroten.

3 Definities en Methodologie

De term West-Europa wordt gebruikt om te verwijzen naar de combinatie van de vijf landen die in dit onderzoek zijn opgenomen: België, Frankrijk, Duitsland, Nederland en het Verenigd Koninkrijk.³

De collectieve term MENA-migranten wordt gebruikt voor immigranten uit het Midden-Oosten en Noord-Afrika. Dit onderzoeksproject gebruikt de definities van MENA van de Verenigde Naties en de Wereldbank. Daarnaast zijn ook Afghanistan, Eritrea en Turkije in het onderzoek opgenomen vanwege hun profiel in de statistieken over migratie/vluchtelingen of in de huidige openbare debatten in sommige Europese landen.

Dit zijn alle landen die deel uitmaken van dit onderzoek: Afghanistan, Algerije, Bahrein, Djibouti, Egypte, Eritrea, Irak, Iran, Israël, Jemen, Jordanië, Koeweit, Libanon, Libië, Mauritanië, Marokko, Oman, Qatar, Saoedi-Arabië, Syrië, Tunesië, Turkije, Verenigde Arabische Emiraten, Westelijke Jordaanoever en Gaza, Westelijke Sahara.

Het onderzoek dat ten grondslag ligt aan dit rapport integreert een breed scala aan beschikbare kwantitatieve gegevens die zijn gegenereerd door intergouvernementele organisaties, niet-gouvernementele organisaties (ngo's) en agentschappen, en instellingen gevestigd in nationale en internationale maatschappelijke organisaties. De studie en synthese van deze data door de onderzoeksteams heeft een overzicht opgeleverd van recente ontwikkelingen in migratie, de aanwezigheid en bronnen van antisemitisme, en van joodse percepties van antisemitisme. Dit proces heeft aangetoond dat, hoewel er veel beschikbare gegevens zijn, deze zeer weinig specifieke informatie bevatten over antisemitisme onder recente MENA-migranten.

Kwalitatieve gegevens over antisemitisme met betrekking tot MENA-vluchtelingen en-migranten zijn verzameld via een zoekactie in overheids-en andere institutionele rapporten, academische onderzoekspapers, de reguliere media, sociale media en internet, evenals nieuw bewijsmateriaal dat door onze onderzoekers is gegenereerd. De verzameling van nieuwe empirische gegevens omvatte interviews met een breed scala aan actoren, gaande van overheidsdiensten en-agentschappen en de politie tot het maatschappelijk middenveld, met inbegrip van zowel joodse als vluchtelingen-/migrantenorganisaties. De verzameling van gegevens vond plaats tussen november 2016 en oktober 2017.

Tenzij anders vermeld is het bewijsmateriaal waarop dit rapport is gebaseerd, te vinden in de nationale onderzoeken die we hebben verricht. Voetnoten in dit rapport verwijzen doorgaans naar aanvullende gegevens die niet zijn opgenomen in de nationale rapporten.

4 Dimensies van Immigratie uit MENA-Landen

Voordat we de eventuele relatie tussen migratie uit MENA-landen en antisemitisme gaan onderzoeken, schetsen we de schaal en dimensies van de genoemde migratie.

België, Frankrijk, Duitsland, Nederland en het Verenigd Koninkrijk zijn elk landen waar in de decennia na het einde van de Tweede Wereldoorlog een aanzienlijke immigratie heeft plaatsgevonden. De omvang van de bevolking die in het buitenland is geboren, gemeten als percentage van de gehele bevolking, is vergelijkbaar in alle vijf de landen. Het percentage is het hoogst in Duitsland en het laagst in België (zie tabel 1).

Naast deze gemeenschappelijke ervaring zien we echter twee soorten variaties. Ten eerste is de recente snelheid van verandering als gevolg van immigratie niet uniform. De proportionele toename van internationale migranten sinds 2000 was in Duitsland en het Verenigd Koninkrijk aanzienlijk hoger dan in België, Nederland en Frankrijk (zie tabel 1).

Tabel 1: Internationale migratie, 2000 en 2017⁴

Land	2000		2017	
	Internationale migranten (in duizenden)	Percentage van totale bevolking	Internationale migranten (in duizenden)	Percentage van totale bevolking
België	895,9	9	1.268,4	11
Frankrijk	6.278,7	11	7.902,8	12
Duitsland	8.992,6	11	12.165,1	15
Nederland	1.556,3	10	2.056,5	12
Verenigd Koninkrijk	4.730,2	8	8.841,7	13

Bron: Verenigde Naties, Departement voor Economische en Sociale Zaken⁵

Ten tweede varieert zowel het aantal als de samenstelling van MENA-migranten tussen de vijf onderzochte landen. Het betreft een heterogene populatie van zowel arbeidsmigranten als vluchtelingen. Van de landen met een grote MENA-migrantenpopulatie heeft alleen Duitsland een grote vluchtelingenpopulatie. Maar zelfs in het geval van Duitsland is er naast de aanwezigheid van vluchtelingen een veel groter aantal gevestigde Turkse migranten. Als er een gemeenschappelijk patroon is onder MENA-migranten in alle vijf de landen, is het dat het aantal arbeidsmigranten uit Noord-Afrika en Turkije veel groter is dan het aantal vluchtelingen.

Elk van de vijf landen vertoont een eigen patroon.⁶

- In 2017 maakten MENA-migranten in België 13% uit van de allochtone bevolking. Het grootste deel bestond uit Marokkanen (92.000) en Turken (44.600). Andere MENA-landen vertegenwoordigen een groot deel van

de asielaanvragen. In 2015 waren er 44.000 aanvragen, waarvan de helft afkomstig was van mensen uit Syrië, Afghanistan of Irak. Over het algemeen is het aandeel MENA-migranten aanzienlijk gedaald sinds 2000, toen zij 20% van de allochtone bevolking vertegenwoordigden.

- In Frankrijk maken MENA-migranten nu 41% uit van de migrantenpopulatie. Dit is een aanzienlijke stijging ten opzichte van 36% in 2000. De toename is grotendeels toe te schrijven aan immigratie vanuit Algerije, Marokko en Tunesië. Het aantal migranten uit Algerije is gestegen van 840.000 in 2000 tot 1,5 miljoen in 2017. De laatste jaren is er ook een aanzienlijk kleinere stijging in het totale aantal vluchtelingen. Van 2014 tot 2015 stegen de aanvragen voor vluchtelingenstatus met 26% van 59.335 tot 74.468. De oorsprong van deze vluchtelingen volgt echter niet het veronderstelde algemene patroon. Het grootste aantal kwam uit Soedan, dat niet is geënclassificeerd als een MENA-land, en er waren bijna evenveel aanvragen uit Bangladesh (3.071) en Kosovo (3.139) als vanuit Syrië (3.403).
- In Duitsland maakten MENA-migranten in 2017 ongeveer 20% uit van alle migranten in het land. Immigratie uit de MENA-regio is sinds 2011 sterk toegenomen. In dat jaar vertegenwoordigden MENA-migranten slechts 9% van de netto migratie, maar in 2015 was dit cijfer gestegen tot 44%. De grootste stijging was toe te schrijven aan migranten uit Syrië, namelijk 367.000 in 2015, en uit Afghanistan en Irak, respectievelijk 131.000 en 136.000. Niettegenstaande deze recente migratiestromen, blijft de grootste groep MENA-migranten in Duitsland die uit Turkije: 1,7 miljoen in 2017. Bovendien vertegenwoordigen de MENA-landen, ondanks de toename van de MENA-migratie, een dalend percentage van de migrantenpopulatie, grotendeels als gevolg van de migratie van EU-burgers naar Duitsland.
- In Nederland bedroegen MENA-migranten in 2017 ongeveer 26% van de immigrantenpopulatie: Marokko en Turkije vertegenwoordigden het grootste aantal – respectievelijk 180.000 en 204.000. Sinds 2014 is er een aanzienlijke toename van immigratie uit Afghanistan, Iran, Irak en Syrië, die in 2017 samen een populatie van 182.000 vertegenwoordigden.
- In het Verenigd Koninkrijk staan de MENA-landen niet in de top 20 van geboortelanden van inwoners die in het buitenland zijn geboren, en bedragen zij slechts 7% van de immigrantenpopulatie. Migranten uit sommige MENA-landen zijn prominent aanwezig in het aantal asielaanvragen, maar domineren niet: in 2016 waren de voornaamste landen van herkomst voor asielaanvragen Iran (4.792), Pakistan (3.717), Irak (3.651), Afghanistan (3.094) en Bangladesh (2.234).

5 Antisemitisme

Percepties en vrees onder joden

Ondanks de holocaust bleven joden in de onmiddellijke nasleep van de Tweede Wereldoorlog de grootste niet-christelijke minderheid in West-Europa. Dit is niet langer het geval. Die positie wordt nu ingenomen door de moslimminderheid.

De joodse gemeenschappen in de vijf bestudeerde landen verschillen in omvang. Frankrijk heeft de grootste met naar schatting 500.000 joden. Er wonen 250.000 joden in het Verenigd Koninkrijk, 100.000 in Duitsland, ongeveer 40 à 50.000 in Nederland en 30 à 35.000 in België. Ondanks deze verschillen, vormt de joodse gemeenschap in alle vijf de landen slechts een klein deel van de bevolking. In Frankrijk, waar de joodse bevolking het meest talrijk is, zowel in absolute termen als in verhouding tot de omvang van de gehele bevolking, vertegenwoordigen joden slechts 0,77% van de totale bevolking. Van de vijf landen is het joodse deel van de bevolking het kleinst in Duitsland, waar het 0,13% van de totale bevolking uitmaakt.

Veel joden en leiders van joodse gemeenschappen drukken hun bezorgdheid uit over de aanwezigheid van antisemitisme. Een onderzoek dat in 2012 werd verricht voor het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten (FRA) toonde aan dat grote delen van de joodse respondenten antisemitisme beschouwden als een 'groot of heel groot probleem' in hun land.

In Frankrijk en België waren de percentages respectievelijk 84% en 77% en in Duitsland was dat 61%. Het laagste cijfer werd opgetekend voor het Verenigd Koninkrijk, maar zelfs daar gaf 48% van de respondenten aan dat antisemitisme 'een zeer of vrij groot probleem' was.⁷ Nederland was niet opgenomen in het onderzoek van FRA. In 2009 bleek echter uit een afzonderlijke studie dat 50% van de Nederlandse joden zich in de tien jaar voorafgaand aan de studie kwetsbaar waren gaan voelen.

Het bewijsmateriaal dat sinds 2012 is verzameld, bevestigt de wijdverspreide bezorgdheid onder joden.

- In Frankrijk is er in 2016 een onderzoek verricht dat heeft aangetoond dat 63% van de Franse joden het gevoel dat er 'veel' anti-joods racisme heerst in Frankrijk en 47% aangeeft zich niet langer veilig te voelen. Het aantal Franse joden dat naar Israël verhuist, is gestegen van jaarlijks 1.900 vóór 2012 naar jaarlijks 7.800 in 2015. Dit cijfer is in 2016 gedaald tot 5.000, maar bleef meer dan het dubbele van het niveau vóór 2012.
- In Duitsland bleek uit een onderzoek dat in 2017 werd gepubliceerd dat 78% van de Duitse joden een toenemende dreiging ervaart.
- In Nederland geeft een onderzoek uit maart 2017 onder 814 lezers van het joodse weekblad *Nieuw Israëlitisch Weekblad* aan dat er bezorgdheid heerst over veiligheid en antisemitisme. Van de lezers die ervoor kozen om de enquête in te vullen, meldde het grootste deel, 48%, dat ze bang waren om slachtoffer te worden van fysiek geweld in verband met antisemitisme. Een aanzienlijk maar kleiner deel, 30%, gaf aan niet bang te zijn.

Kwalitatief bewijsmateriaal, inclusief de resultaten van dit onderzoeksproject, bevestigt deze resultaten en breidt ze verder uit. Joden in Brussel hebben bijvoorbeeld bij gelegenheid het advies van openbare autoriteiten gekregen om geen joodse tekenen te tonen vanwege het risico van fysiek geweld. Er wordt gezegd dat steeds meer joden het land verlaten, waaronder studenten die ervoor kiezen om in het buitenland te gaan studeren om aan antisemitisme te ontsnappen. Sinds de demonstraties en aanslagen als reactie op het conflict in Gaza in 2014 hebben sommige joodse ouders hun kinderen bovendien gewaarschuwd om hun davidster niet zichtbaar te dragen. Ongeacht de omvang van dit patroon van migratie en risicovermijding, wijzen deze rapporten op een groeiend klimaat van angst. In het Verenigd Koninkrijk hebben sommige politieke leiders en leiders van de joodse gemeenschap beweerd dat universiteiten tegenwoordig een broeinest zijn van antisemitisme.⁸

In alle landen die in dit onderzoek zijn opgenomen, draagt de bezorgdheid over bedreigingen van jihadistische terreur en in het bijzonder de wetenschap dat terroristen zich bij sommige gelegenheden op joden hebben gericht, bij aan het klimaat van onbehagen. In Nederland heeft het adviesorgaan voor de bescherming van de joodse gemeenschap, BLEW (Stichting Bij Leven en Welzijn), ook bezorgdheid geuit over de dreiging die uitgaat van internationaal terrorisme. Hoewel BLEW sinds 1983 bestaat, is het pas in 2014 rapporten beginnen uitbrengen over 'terrorisme als bedreiging voor de joodse gemeenschap in Nederland'. In deze rapporten beschrijft de Stichting de situatie als 'kritiek' en vraagt ze om verhoogde veiligheidsmaatregelen voor joodse instellingen.

Bezorgdheid onder joden in West-Europa is een transnationaal verschijnsel. Dit is noemenswaardig in de context van dit rapport omdat de aanwezigheid van MENA-migranten, zoals we hebben gezien, niet gelijk is in deze landen. Er bestaat een opmerkelijk contrast tussen de zeer variabele samenstelling en impact van MENA-migranten en het meer uniforme patroon van angstgevoelens onder joden in West-Europa. De angsten die verbonden zijn aan MENA-migranten zijn dus geen directe weerspiegeling van hun demografische aanwezigheid. Laten we deze angsten nader onderzoeken.

Geuite bezorgdheden over recente MENA-migranten

In alle landen die in het kader van dit onderzoek werden bestudeerd, en in het westen in bredere zin, hebben prominente personen en instellingen de recente MENA-migranten voorgesteld als een feitelijke of potentiële bron van antisemitisme. Deze discussie ontstaat grotendeels op lokaal niveau. Maar soms werden er algemene uitspraken gedaan over de situatie in West-Europa.

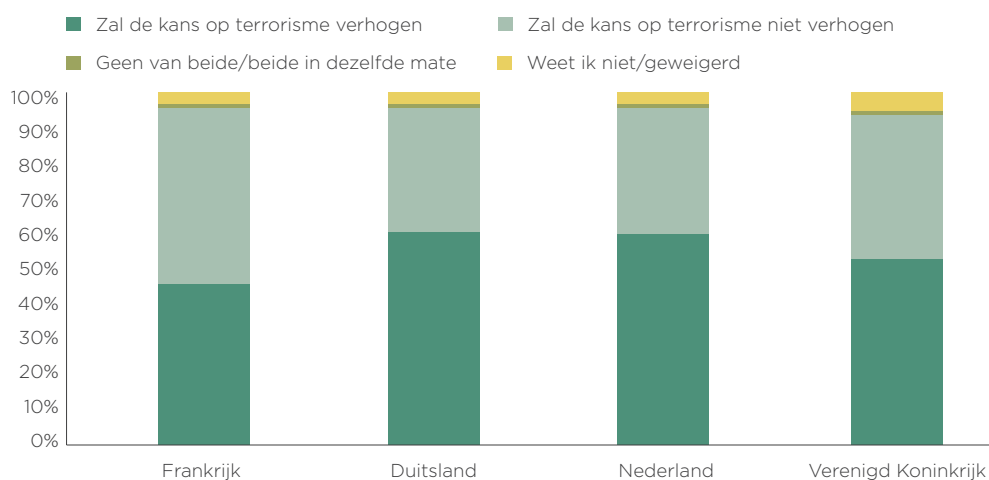
Gerespecteerde autoriteiten, zowel individuen als instellingen, hebben het idee geuit dat recente vluchtelingen gevaren met zich meebrengen voor joden in Europa. In januari 2016 bij de UNESCO, bijvoorbeeld, sprak rabbi Andrew Baker, zowel directeur Internationale Joodse Zaken voor het American Jewish Committee als persoonlijk vertegenwoordiger van de fungerend voorzitter voor de strijd tegen antisemitisme van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa, over het 'antisemitische' karakter van de samenlevingen waaruit vluchtelingen zijn vertrokken en de noodzaak om hen te leren ideeën als pluralisme en gendergelijkheid ter harte te nemen.

Elders werden de veronderstelde risico's krachtdadiger aangepakt. In een tijdschriftartikel werd gesteld dat 'de toegenomen immigratie uit het Midden-Oosten en Noord-Afrika in Europa een piek van antisemitisme heeft veroorzaakt'.⁹ Een ander artikel stelde de vraag, 'Is het tijd dat joden Europa verlaten?' Een van de voornaamste redenen om deze vraag bevestigend te beantwoorden, zo wordt ons verteld, is dat 'traditionele patronen van westerse antisemitische gedachten nu zijn samengevoegd met de judeofobische gedachten van moslims' die onder 'islamitische migrantengemeenschappen' heersen.¹⁰ Manfred Gerstenfeld, die zichzelf een 'vooraanstaand deskundige op het gebied van antisemitisme' noemt, beweert dat 'de massale niet-selectieve immigratie naar West-Europa grotere gevolgen heeft gehad op het Europese jodendom dan enige andere ontwikkeling in de afgelopen 50 jaar'.¹¹

Toch zijn er ook andere evaluaties gemaakt. Het *Report on Antisemitism in 2016*, uitgegeven door het Israëliëse Ministerie voor Diaspora-aangelegenheden, stelt dat 'de golf van immigranten uit moslimlanden geen toename van antisemitisme veroorzaakt'. Het rapport voegt er wel aan toe dat 'het nog steeds een reden tot zorg blijft voor de toekomst, waardoor joodse personen en gemeenschappen het joodse leven in Europa opnieuw moeten overwegen'.¹² De nadruk lijkt hier echter te liggen op de perceptie van joodse individuen en gemeenschappen in plaats van de objectieve dreiging die immigranten met zich meebrengen.

Onder het brede publiek is angst voor en wantrouwen ten opzichte van vluchtelingen een transnationaal verschijnsel. De vrees dat de komst van vluchtelingen de kans op terroristische aanslagen in de landen waar zij zich vestigen verhoogt, wordt door een meerderheid van de bevolking in Duitsland, Nederland en het Verenigd Koninkrijk en door iets minder dan de helft van de respondenten in Frankrijk gevoeld.

Figuur 1: Vluchtelingen en de kans op terrorisme, 2016



Bron: Pew Global Attitudes Project, 2016: www.pewresearch.org

Deze bezorgdheden overschrijden nationale grenzen, maar worden anderzijds ook gevormd binnen bepaalde nationale contexten.

In Nederland hebben politici van de orthodox-christelijke Staatkundig Gereformeerde Partij (SGP), de radicaal-rechtse Partij voor de Vrijheid (PVV) en VoorNederland (VNL) allemaal gesuggereerd dat immigranten uit Noord-Afrika

en het Midden-Oosten antisemitisme het land in kunnen brengen. Nederlandse politici, zoals de minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid Lodewijk Asscher en Europees commissaris Frans Timmermans, hebben hun bezorgdheid geuit over antisemitisme, maar zijn terughoudend om de veronderstelling te bevestigen dat vluchtelingen antisemitisme naar Nederland brengen. Joodse organisaties en individuen hebben uiteenlopende meningen, maar verschillende prominente Nederlandse joden hebben hun bezorgdheid geuit door vluchtelingen in verband te brengen met antisemitisme, waaronder Ron van der Wieken, voorzitter van het Centraal Joods Overleg.

In Duitsland wordt het idee dat vluchtelingen uit overwegend islamitische landen antisemitisme naar Duitsland importeren betwist, maar tegelijkertijd ook op grote schaal geuit. MENA-vluchtelingen worden gezien als een bedreiging voor joden, rechtstreeks vanwege de antisemitische en islamitische opvattingen die aan hen worden toegeschreven, en onrechtstreeks omdat de controverse rond hun aankomst een vijandig klimaat creëert tegenover minderheden in het algemeen. In de Duitse context kunnen we het idee van 'geïmporteerd antisemitisme' terugvoeren op de reactie op de terreuraanslagen van '9/11'. In die periode stelden sommige mensen voor dat antisemitisme door moslims in Duitsland werd geïmporteerd via satelliettelevisie. Nu zijn het daarentegen mensen – vluchtelingen – die als invoerders worden beschouwd. Het joodse standpunt is verdeeld en de komst van MENA-vluchtelingen kan angst oproepen. Het hoofd van een joodse gemeenschap in een stad in het oosten van het land meldde een stijgende angst voor antisemitisme onder leden van haar congregatie toen de vluchtelingenstroom uit MENA-landen zijn hoogtepunt bereikte.

In Frankrijk is de bezorgdheid omtrent antisemitisme meer gericht op de gevestigde en in Frankrijk geboren moslimbevolking dan op recente immigranten en vluchtelingen. Niettemin geeft ons veldwerk aan dat de bezorgdheid heerst onder joden dat vluchtelingen uit landen komen waar cultureel antisemitisme en anti-Israëliëse gevoelens alomtegenwoordig zijn en in de toekomst een bron zouden kunnen zijn van antisemitisme.

In het Verenigd Koninkrijk hebben enkele politici en journalisten die in verband gebracht worden met populistische en rechtse tendensen, zoals Nigel Farage en Douglas Murray, geopperd dat de immigratie van moslims de oorzaak is van een toenemend antisemitisme. Ons veldwerk geeft aan dat joden in het Verenigd Koninkrijk bezorgd zijn over de impact van immigranten op antisemitisme. Een personeelslid van een joodse organisatie verklaarde, 'het is zeker een zorg die wordt geuit ... er moet aan joodse mensen niet het idee worden gegeven dat er misschien een probleem is. Eerlijk gezegd denk ik dat ze er, om voor de hand liggende redenen, zelf wel achter zullen komen.' Een andere waarnemer merkte op dat sommige organisaties 'profiteren van de angst' in de joodse gemeenschap en deze verergeren, wat zorgt voor 'enorme stress bij mensen, en dat is altijd een bezorgdheid'.

In België werden voornamelijk negatieve opmerkingen over immigranten gemaakt door leden van rechtse en extreemrechtse politieke partijen. Sommige vertegenwoordigers van de N-VA (Nieuw-Vlaamse Alliantie), de grootste politieke partij in België en onderdeel van de regeringscoalitie, en leden van de overheid hebben hun vooroordelen geuit over recente vluchtelingen en immigranten.

Deze opmerkingen over recente MENA-migranten hebben betrekking op terugkerende thema's:

- De migranten komen uit landen waar antisemitisme wijdverspreid is; de migranten worden verondersteld anti-joodse en anti-Israëliëse gedachten te hebben
- Er bestaat bezorgdheid dat er mogelijk terroristen onder de vluchtelingen actief zijn of anderen die gevoelig zijn voor radicalisering
- De houding tegenover recente MENA-migranten hangt nauw samen met zorgen over de integratie van moslimminderheden in West-Europa
- Er heerst bezorgdheid dat het antisemitisme van de tweede en daaropvolgende generaties van MENA-migranten, die in de jaren '60 en '70 zijn aangekomen, opnieuw zal ontstaan onder nieuwe migranten.

Zoals een aantal van deze punten illustreert, worden MENA-migranten in reacties niet alleen als vluchtelingen of arbeidsmigranten voorgesteld, maar ook als moslims. De instroom van MENA-migranten en de crisis van vluchtelingenbescherming die daarmee samenhangt, heeft reeds bestaande angsten en controverses over de groeiende aanwezigheid van moslims in de West-Europese samenleving op de voorgrond gebracht en doen toenemen. Het vooruitzicht van de opname en integratie van een overwegend islamitische vluchtelingenpopulatie wekt conflict op tussen de voorstanders en tegenstanders van een liberaal beleid inzake immigratie en cultureel pluralisme.

Het thema 'moslimantisemitisme' speelt een sleutelrol in deze debatten. Dit komt gedeeltelijk door de ervaring en impact van jihadistische terreur die in sommige gevallen specifiek gericht was op joodse doelen. Voor een deel is het ook een gevolg van de rol die de herinnering aan de Holocaust heeft gespeeld, en het engagement dat daarmee gepaard ging om antisemitisme te overwinnen bij de opbouw van een Europese identiteit na het einde van de Koude Oorlog.¹³ In deze context wordt het engagement van moslims om antisemitisme uit te bannen niet alleen als iets goed beschouwd, maar ook als een teken van het vermogen van moslims om zich in de Europese samenleving te integreren. Tezelfdertijd kan de nadruk op moslimantisemitisme een proces van 'externalisatie' bevorderen: de projectie van antisemitisme in de meerderheid van de samenleving op moslim- en allochtone minderheden.¹⁴

6 Antisemitisme meten

Na het vaststellen van het aantal MENA-migranten en de angsten die anderen hierbij voelen, gaan we nu de omvang en aard bekijken van antisemitisme in de onderzochte landen.

Twee soorten statistische gegevens werden gebruikt om antisemitisme te evalueren en meten: enquêtes over attitudes en het aantal antisemitische incidenten en misdaden. Met beide gaan echter beperkingen en interpretatieproblemen gepaard.

Afhankelijk van de gestelde vragen, geven attitudeonderzoeken verschillende resultaten. Vragen waarbij respondenten worden gevraagd of ze het eens of oneens zijn met een antisemitische uitspraak (bijvoorbeeld, 'joden praten te veel over wat hen in de Holocaust is overkomen' of 'joden hebben te veel macht in de wereldpolitiek') stuiten steevast op hogere maten van antisemitisme dan vragen die breder zijn geformuleerd (bijvoorbeeld, of respondenten een gunstige of ongunstige mening hebben over joodse mensen). Daarnaast zijn de toegepaste steekproef – en wegingssystemen, de methoden die worden gebruikt om gegevens te verzamelen, de manier waarop antisemitisme wordt gedefinieerd en de vragen die worden gesteld allemaal factoren die tot verschillende resultaten kunnen leiden.

Bovendien zijn er problemen verbonden aan de statistieken die worden gegenereerd door de politie en maatschappelijke organisaties die antisemitische misdrijven of incidenten registreren. We weten dat veel antisemitische incidenten en misdrijven niet worden gemeld of niet correct worden geregistreerd. Hieruit volgt dat elke geregistreeerde toename in het aantal antisemitische misdrijven of andere incidenten een weerspiegeling kan zijn van veranderingen in registratietechnieken of de toenemende bereidheid van slachtoffers om incidenten te melden, in plaats van of evenals veranderingen in antisemitisch gedrag.

Ondanks deze kanttekeningen vormt het bewijsmateriaal een consistent beeld wanneer het in zijn geheel en in relatie tot de vraag die aan dit rapport ten grondslag ligt, wordt beschouwd:

- Percepties van joden bij de bevolking als geheel zijn over het algemeen positief en zijn niet aan het verslechteren.
- Over het algemeen houden de schommelingen in het aantal antisemitische misdrijven en bedreigingen verband met gebeurtenissen in het conflict tussen Israël en de Palestijnen.

Attitudes tegenover joden

Een bruikbaar onderzoek dat ons in staat stelt data te vergelijken uit heel West-Europa is het onderzoek 'Global Attitudes and Trends', uitgevoerd door het Pew Research Centre. Dit biedt momentopnames van de opinie in het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Duitsland in 2011, 2014, 2015 en 2016, en in dat laatste jaar ook voor Nederland. Deze gegevens tonen aan dat er sinds 2011 een tendens bestaat richting een positiever standpunt tegenover joden. Zelfs in Frankrijk,

het land met de minst positieve houding, is het percentage van respondenten met een negatieve houding tegenover joden sinds 2011 gedaald.

Tabel 2: Attitudes tegenover joden

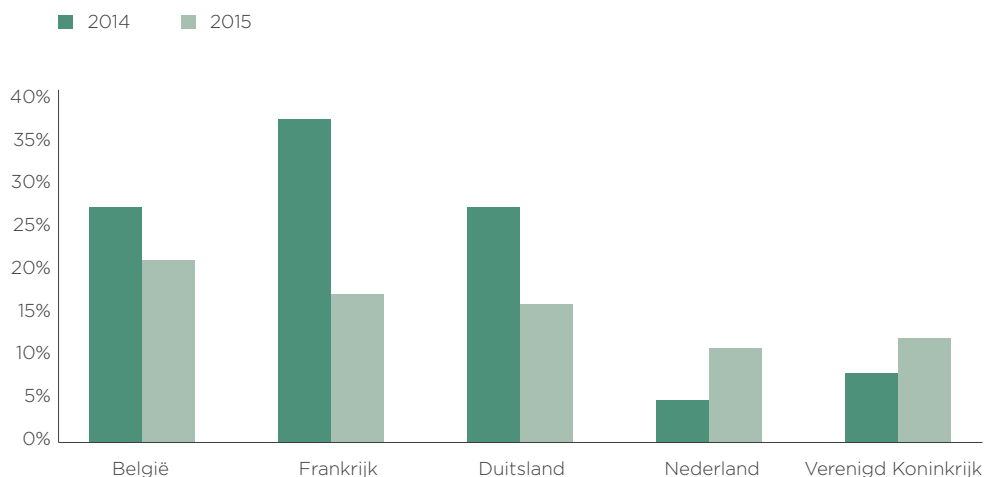
	2011			2014			2015			2016		
	P	N	WN/G	P	N	WN/G	P	N	WN/G	P	N	WN/G
Frankrijk	84	16	0	89	10	1	92	7	1	85	10	5
Duitsland	71	18	11	82	5	13	80	9	11	88	5	8
Verenigd Koninkrijk	76	7	17	83	7	10	86	7	7	85	7	8
Nederland										90	3	7

Legenda: P = Positief, N = Negatief, WN/G = Weet niet/geweigerd

Bron: Pew Global Attitudes Project: www.pewresearch.org

Een tweede dataset komt uit de *Global 100 Anti-Semitism Index* van de Anti-Defamation League (ADL). Deze cijfers zijn afkomstig van enquêtes die zijn uitgevoerd in de tweede helft van 2013 en begin 2014 en vervolgens in maart/april 2015. Het zijn de resultaten van een reeks van 11 vragen waarin respondenten een aantal negatieve uitspraken over joden kregen. De ADL oordeelt dat een positief antwoord op een meerderheid van de vragen (zes of meer) de drempel is die bepaalt of iemand antisemitisch is.

Figuur 2: Niveau van antisemitisme in Europa - ADL Global 100 Anti-Semitism Index



Bron: ADL Global 100 Anti-Semitism Index 2014 en 2015¹⁵

De twee landen die in 2015 een toenemend antisemitisme vertoonden, blijven de landen met de laagste niveaus van antisemitisme in het algemeen. Het beschikbare bewijsmateriaal geeft aan dat antisemitische attitudes laag zijn of dalen in West-Europa.

Dit beeld wordt grotendeels bevestigd door andere onderzoeken die gericht waren op de houding in specifieke landen.

- In Frankrijk laat de jaarlijkse barometer voor racisme, antisemitisme en xenofobie van de Commission Nationale Consultative des Droits de l'Homme (CNCDH) zien dat het beeld van joden aan het verbeteren is sinds 2000 en dat joden veruit de meest geaccepteerde minderheid zijn in het land. Negatieve stereotypen over joden hebben in 2013–2014 een piek bereikt. Het verbod op een antisemitische voorstelling van komiek Dieudonné M'bala M'bala en het overheidsverbod op pro-Palestijnse betogingen leidde tot een recordaantal van 37% van de respondenten die zich kon vinden in de stelling dat 'joden te veel macht hebben in Frankrijk'. Dit cijfer daalde vervolgens echter tot 21% in het najaar van 2016.
- In Duitsland maken onderzoeken omtrent antisemitisme vaak een onderscheid tussen 'traditioneel', 'secundair' en 'Israëlgerelateerd' antisemitisme. Traditioneel antisemitische stereotypen blijven stabiel of verminderen in Duitsland. Het gerenommeerde 'Mitte'-onderzoek toont een dalende aanwezigheid aan van deze stereotypen, van ongeveer 15% aan het begin van het millennium tot 6% in 2016. Sociale wetenschappers in Duitsland hebben ook het 'secundair antisemitisme' gemeten, dat wil zeggen vormen van antisemitisme die worden gebruikt als afweer tegen de verantwoordelijkheid van ouders of grootouders voor de Holocaust: bijvoorbeeld, het idee dat joden nu proberen te profiteren van de geleden vervolging onder het Derde Rijk. Het gemeten secundaire antisemitisme was hoger dan het 'traditionele antisemitisme', maar is ook aan het dalen: 26% in 2016 volgens het 'Mitte'-onderzoek, ten opzichte van 39% in 2011. We zien een soortgelijke trend met betrekking tot Israëlgerelateerd antisemitisme, dat we hieronder verder bekijken.
- In het Verenigd Koninkrijk toonde een onderzoek dat werd gepubliceerd door YouGov in juni 2015 aan dat 7% van de Britse volwassenen een 'tamelijk negatieve' of 'zeer negatieve' houding had tegenover joden. Deze bevinding werd in 2017 bevestigd door het rapport over *Antisemitism in Contemporary Great Britain* van het Institute for Jewish Policy Research (JPR), dat aantoonde dat ongeveer 5% van de algemene bevolking 'als antisemitisch kan worden bestempeld'.¹⁶
- De recentste gegevens voor België, gepubliceerd in 2017, lijken de hoge cijfers van de ADL (zie figuur 2) te bevestigen. Het onderzoek kwam tot de bevinding dat 49% denkt dat joden een bijzondere relatie hebben met geld en dat 18% denkt dat joden niet 'als andere Belgen' zijn. Dit cijfer voor diegenen die joden beschouwen als wezenlijk 'anders', is iets lager dan het cijfer dat de *Global 100 Anti-Semitism Index* van de ADL in 2015 aangaf. Er mag echter niet te veel belang worden gehecht aan de vergelijking tussen twee onderzoeken met verschillende methodieken.

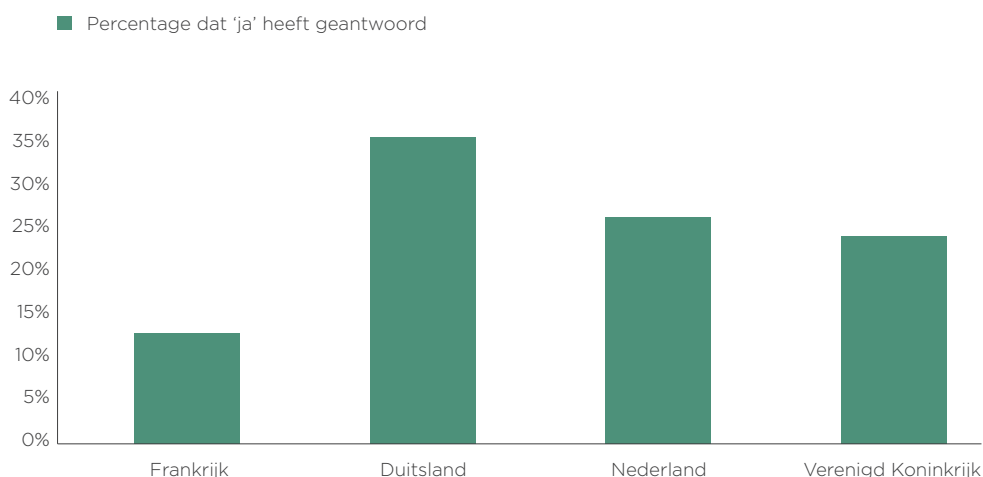
Terwijl het traditionele antisemitisme aan het dalen is, lokt het Israëlgerelateerde antisemitisme tegenwoordig controversie uit, en er wordt soms gezegd dat het toeneemt. In hun rapport *Different Antisemitisms* uit 2017 definiëren Lars Dencik en Karl Morosi Israëlgerelateerd antisemitisme als gevallen waarin joden buiten Israël 'verbaal of fysiek worden aangevallen, alleen omdat ze joods zijn en omwille van de perceptie die de aanvallers hebben van de staat Israël'.¹⁷ Dit is een nuttige definitie die we in dit rapport zullen gebruiken. Desalniettemin is het nodig om te bepalen welke incidenten en uitingen onder de definitie vallen. In elk land dat

in dit rapport is opgenomen, zijn er controversiële en voldoende bediscussieerde incidenten die aantonen dat er geen consensus bestaat over waar legitieme kritiek op Israël eindigt en antisemitisme begint. Het rapport *Antisemitismus in Deutschland* (2017), opgesteld door een groep deskundigen in opdracht van de Duitse Bondsdag, wijst erop dat we bij ons oordeel niet alleen rekening moeten houden met wat mensen zeggen, maar ook tegen wie, in welke omstandigheden en met welke intenties. We volgen *Antisemitismus in Deutschland* hierin en erkennen dat er een 'grijze zone' bestaat met betrekking tot kritiek op Israël die resulteert in een legitieme onenigheid over wat al dan niet antisemitisch is.¹⁸

Wat echter wel duidelijk is, is dat er zich in elk van de onderzochte landen periodes voordoen waarin kritiek op Israël en/of het zionistische idee ook aanleiding geeft tot antisemitische retoriek en handelingen. De neiging om de kritiek op Israël uit te breiden tot joden in het algemeen, is niet beperkt tot een bepaald deel van de bevolking. De discussie over Israëlgerelateerd antisemitisme is grotendeels gericht op attitudes en gedrag onder moslimminderheden en binnen politiek links. In Frankrijk, bijvoorbeeld, is er een opkomst van antisemitisme onder jongeren: zowel immigranten die de Palestijnse zaak steunen en zich algemeen vijandig voelen tegenover Israël en joden, als anderen met een hoog opleidingsniveau en bovengemiddeld inkomen die zich identificeren met uiterst links, over het algemeen niet racistisch zijn en de traditionele antisemitische stereotypen verwerpen. In Duitsland wordt het Israëlgerelateerde antisemitisme echter meer in verband gebracht met rechtse dan linkse standpunten.

De meest uitgebreide beoordeling van Israëlgerelateerd antisemitisme komt uit een onderzoek van de ADL in 2012 waarin respondenten onder andere werd gevraagd of hun mening over joden was beïnvloed door de acties van de staat Israël.

Figuur 3: Is uw mening over joden beïnvloed door acties van de staat Israël?



Bron: ADL Attitudes Toward Jews in Ten European Countries (maart 2012)¹⁹

In het geval van Duitsland wijzen recentere gegevens erop dat Israëlgerelateerd antisemitisme in het land blijft afnemen. Volgens de beste schatting uit 2014, gebaseerd op een eenduidige vraag, is dit 20%. Dit cijfer weerspiegelt het aantal respondenten dat het 'volledig' of 'gedeeltelijk eens' is met de stelling dat het beleid van Israël ertoe leidt dat ze met minder sympathie kijken naar joden. Vergeleken met het cijfer van een decennium eerder, 32%, betekent dit een significante daling.²⁰

Misdaden en bedreigingen

De instellingen die antisemitische misdrijven en incidenten registreren, verschillen van land tot land en hetzelfde geldt voor de protocollen die ze hanteren. Om deze reden vergelijken we de absolute cijfers van geregistreeerde incidenten en misdaden niet tussen de landen. We kunnen echter wel trends vergelijken die zich voordoen in verschillende nationale contexten.

Wanneer we trends onderzoeken in het aantal geregistreeerde antisemitische incidenten, zien we in alle vijf de landen dat de Tweede Intifada, die begon in oktober 2000 en duurde tot februari 2005, een belangrijk keerpunt was. Sinds 2000 hebben bepaalde gebeurtenissen in Israël, Gaza en de bezette gebieden reacties uitgelokt in West-Europa, waaronder antisemitische incidenten. Deze gebeurtenissen waren bijvoorbeeld de aankomst van Israëlische strijdkrachten in Jenin in 2002 en de moord op sjeik Yassin in 2004, Operatie Gegoten Lood in 2009 en Operatie Beschermende Rand in 2014.

Sinds 2011 schommelt het aantal geregistreeerde antisemitische incidenten in België, Frankrijk, Duitsland en Nederland in lijn met ontwikkelingen in het conflict tussen Israël en de Palestijnen. In alle vier de landen vertonen de cijfers een relatief kleine piek in 2012 en een grotere piek in 2014. Verder vertoont het aantal geregistreeerde antisemitische handelingen en dreigingen in Frankrijk een lichte daling in 2015 en een dramatische daling een jaar later. In België, Nederland en Duitsland is er een daling en nivellering van de geregistreeerde incidenten na de piek van 2014.

Alleen in het Verenigd Koninkrijk geven de cijfers een algemene opwaartse trend aan. Hier is het opwaartse patroon van antisemitische incidenten vergelijkbaar met dat in andere landen in 2012 en 2014, maar was de daling in 2015 minder sterk dan elders en daalden de cijfers niet tot de niveaus van 2011 en 2013, zoals in België, Duitsland en Nederland. In het Verenigd Koninkrijk daarentegen was er een verdere stijging in 2016, zelfs hoger dan het niveau van 2014. Hoe moeten we deze cijfers interpreteren? In dit geval is er een onbeantwoorde vraag of het patroon een reële toename in antisemitisme weerspiegelt, of dat het in plaats daarvan (of ook) het groter vermogen van de politie en een joodse liefdadigheidsinstelling (de Community Security Trust) weerspiegelt om antisemitisme te monitoren en een grotere bereidheid van slachtoffers om incidenten te melden. Er zijn echter goede redenen om aan te nemen dat op zijn minst een deel van de toename te wijten is aan meer middelen voor politiewerk en monitoring van antisemitisme en een toenemende bereidheid van individuele slachtoffers om hier melding van te doen.

Wij concluderen het volgende:

- In geen van de onderzochte landen is er een verband tussen het patroon van geregistreeerde antisemitische incidenten en trends in de migratie uit MENA-landen.
- Het patroon van geregistreeerde antisemitische incidenten in vier van de vijf landen die in deze studie zijn opgenomen, vertoont sinds 2011 een vergelijkbaar fluctuerend patroon.

- Het patroon in het Verenigd Koninkrijk is gedeeltelijk een uitzondering. Tot 2015 vertoont het een vergelijkbaar patroon, maar sindsdien vertoont het een unieke, stijgende trend.
- In alle vijf de bestudeerde landen is er een duidelijk verband tussen het aantal geregistreerde antisemitische incidenten en opflakkingen in het conflict tussen Israël en de Palestijnen. Dit is een verband dat al langer wordt waargenomen, al van vóór de recente vluchtelingencrisis. Dit is op zijn minst terug te voeren op de Tweede Intifada die in 2000 uitbrak.

Het uitzonderlijke patroon sinds 2015 in het Verenigd Koninkrijk is vooral significant in de context van dit rapport, omdat het de afwezigheid benadrukt van een waarneembaar verband tussen MENA-migranten en het patroon van geregistreerde antisemitische misdrijven en incidenten. In het Verenigd Koninkrijk, waar MENA-migranten in beperkte mate aanwezig zijn, is er een stijgende trend in het aantal geregistreerde antisemitische incidenten. In Duitsland daarentegen was het aantal antisemitische misdrijven op het hoogste niveau in 2014, ondanks de drastische toename van het aantal MENA-migranten het jaar daarop.

7 Sociale en Politieke Concentraties van Antisemitisme

Dusver hebben we de veranderende niveaus van antisemitisme op maatschappelijk niveau onderzocht. Ondanks de bezorgdheid die veel joden in West-Europa uiten, hebben we net geconstateerd dat er aanwijzingen zijn dat het antisemitisme niet aan het toenemen is.

We gaan nu verder in op de vraag of er, ondanks het algemene beeld, sprake is van een hoog of stijgend niveau van antisemitisme bij bepaalde sociale of politieke groepen, en of antisemitisme geconcentreerd is in bepaalde invloedssferen van het publieke debat.

Moslims en antisemitisme

In alle landen die we hebben onderzocht, zijn antisemitische attitudes meer aanwezig onder moslimminderheden dan bij de algemene bevolking.

In 2015 heeft de ADL een poging gedaan om antisemitisme onder moslims te meten door een bijkomende 'oversample' van islamitische respondenten aan hun enquête toe te voegen. Net als in het onderzoek in zijn geheel, waren de resultaten hier gebaseerd op een reeks van 11 vragen die een reeks negatieve uitspraken over joden bevatten, waarbij een positief antwoord op de meerderheid van de vragen de drempel was om te bepalen of iemand al dan niet als antisemitisch kon worden geclassificeerd.

Tabel 3: Antisemitisme onder moslims, 2015

Land	Nationale steekproef	Extra islamitische steekproef ('oversample')
België	21	68
Frankrijk	17	49
Duitsland	16	56
Verenigd Koninkrijk	12	54

Bron: ADL, Global 100 Anti-Semitism Index, 2015²¹

De 'oversample' van de ADL is erg klein: slechts 100 in elk land. Om deze reden moeten de bevindingen niet als definitief, maar als suggestief worden beschouwd. Het is daarom belangrijk dat de algemene bevinding wordt bevestigd door onderzoeken die in bepaalde landen zijn verricht.

- In Duitsland blijkt uit onderzoeken dat antisemitische attitudes vaker voorkomen onder moslims dan bij andere bevolkingsgroepen. Het is echter van even groot belang om op te merken dat antisemitische attitudes geen algemeen kenmerk blijken van moslims in Duitsland, maar slechts van een minderheid onder hen. Uit een enquête onder de grootste etnische groep, die migranten van Turkse afkomst, bleek dat 49% van de ondervraagden een positieve houding tegenover joden had, 21% een negatieve en 30% een positieve noch negatieve. Een ander

onderzoek dat in 2013 werd gepubliceerd, toonde aan dat jongeren met een islamitische achtergrond een hoger niveau van Israëlgerelateerd antisemitisme vertonen dan de Duitse bevolking in het algemeen. Het percentage onder jonge moslims met een Arabische achtergrond bedroeg 42%, maar bij anderen was dit ongeveer 25%.

In Nederland leidde de Tweede Intifada tot de opkomst van nieuwe patronen van antisemitisme onder Nederlandse jongeren met een migrantenachtergrond. Uit onderzoeksgegevens blijkt dat dit soort antisemitisme kan ontstaan als reactie op gebeurtenissen in het Midden-Oosten. Een enquête uit 2014–2015 toont aan dat veel meer jonge moslims een eerder negatieve opvatting hadden over zionisten (66%) dan over joden (12%). Marokkaans-Nederlandse en recenter Turks-Nederlandse jongeren, meestal mannen, zijn betrokken geweest bij het lastigvallen van joden op straat. Er waren duidelijk Nederlandse burgers met een moslimachtergrond aanwezig bij antisemitische incidenten in de zomer van 2014. Tijdens één uitzonderlijk incident droegen aanhangers van IS (Islamitische Staat) zwarte vlaggen en schreeuwden in het Arabisch: 'dood aan de joden'.

De bewijzen voor België neigen in dezelfde richting. Uit een studie onder jongeren uit 2010 bleken negatieve attitudes tegenover joden meer aanwezig onder moslims dan onder christenen en atheïsten. Een ander onderzoek dat in 2011 werd uitgevoerd in Vlaamse middelbare scholen toonde aan dat jongens eerder antisemitische attitudes vertonen dan meisjes, en dan katholieken en moslims.

- In Frankrijk wijzen kwalitatieve onderzoeksgegevens erop dat antisemitisme zich ontwikkelt bij de in Frankrijk geboren tweede generatie, vaak van Noord-Afrikaanse afkomst uit achterstandswijken. Hoewel het kleine en niet-representatieve steekproeven betreft, suggereert het bewijsmateriaal ook dat antisemitische stereotypen vaker voorkomen onder de moslimbevolking in Frankrijk dan de algemene bevolking.
- In het Verenigd Koninkrijk toonde het onderzoek *Antisemitism in Contemporary Britain* (2017) van het Institute for Jewish Policy Research aan dat moslims twee tot vier keer meer kans hadden op antisemitische attitudes dan de bevolking als geheel. Tegelijkertijd gaf de meerderheid van de moslimrespondenten aan het oneens te zijn met of neutraal te staan tegenover antisemitische uitspraken die aan hen werden voorgelegd. We moeten echter vermelden dat de moslims in dit geval geen MENA-migranten of hun nakomelingen waren, maar overwegend van Zuid-Aziatische afkomst.

Dit consistente beeld van antisemitische attitudes bij een significante minderheid van moslims voedt de vrees waarmee velen MENA-migranten beschouwen. Toch is hieromtrent voorzichtigheid geboden.

Ten eerste is de relatieve omvang van de moslimpopulaties in elk van de bevraagde landen klein: deze varieert tussen 5% van de totale bevolking in het Verenigd Koninkrijk en 7,5% in Frankrijk.²² Met andere woorden is de mate waarin moslims verantwoordelijk zijn voor het totale niveau van antisemitisme in deze samenlevingen laag, zoals het Institute for Jewish Policy Research heeft berekend voor het Verenigd Koninkrijk.²³ De bevindingen voor de moslimbevolking mogen daarom niet afleiden van het feit dat antisemitische attitudes voor het grootste deel voortkomen uit de meerderheid van de bevolking, niet uit de minderheden.

Ten tweede is de moslimpopulatie zeer divers, met onderscheid van klasse, opleidingsniveau, geslacht, etnische achtergrond, generatie, religieuze praktijk en geloof. Attitudeonderzoeken die geen rekening houden met deze potentiële bronnen van variatie, kunnen onbruikbaar blijken.

We moeten ook in gedachten houden dat het meten van antisemitische attitudes niet hetzelfde is als het meten van antisemitisch gedrag. Er is niet noodzakelijk een verband tussen beide. Attitudes vertalen zich doorgaans niet in gedrag: we moeten meer weten over de omstandigheden waarin dit gebeurt. Tegelijkertijd weten we dat antisemitisch gedrag meestal 'asociaal' en 'opportunistisch' van aard is, zonder duidelijke ideologische of religieuze motieven.

Antisemitisme en extreemrechts

Een van de bevindingen uit alle nationale onderzoeken is dat antisemitische attitudes en handelingen nog steeds onevenredig voorkomen onder mensen die extreemrechtse en rechts-populistische politieke bewegingen ondersteunen.

- In Frankrijk bevestigen onderzoeksgegevens dat sympathisanten van Front National meer antisemitisch zijn dan aanhangers van alle andere partijen. Verder blijkt uit de jaarlijkse barometer voor racisme van de CNCDH dat de grootste component van antisemitisme een rechtse oriëntatie vertoont en betrekking heeft op traditionele stereotypen die joden in verband brengen met geld, macht en dubbele loyaliteit, eerder dan met kritiek op het zionisme en het beleid van Israël.
- In het Verenigd Koninkrijk toonde het JPR-onderzoek *Antisemitism in Contemporary Britain* uit 2017 eveneens aan dat de aanwezigheid van antisemitisme onder diegenen die zich identificeren als 'zeer rechts' twee tot vier keer hoger is dan onder de algemene bevolking. Bovendien waren onder de antisemitische incidenten die werden geregistreerd door de Community Security Trust waaruit een politieke of ideologische motivatie bleek, de meeste afkomstig van extreemrechts. Niet alleen zijn deze incidenten ieder jaar behalve in 2009 en 2014 veel talrijker dan het aantal geregistreerd incidenten uit anti-Israëlische of islamitische beweegredenen, maar bovendien neemt het aantal incidenten met extreemrechtse daders gestaag toe: van 100 in 2011 tot 160 in 2016.
- In Duitsland worden antisemitische misdrijven meestal gepleegd door rechtse Duitsers zonder islamitische of migrantenachtergrond. Hier blijven politieke opvattingen een duidelijke invloed uitoefenen op alle vormen van antisemitisme. Er wordt een lineaire toename van antisemitische attitudes van links naar rechts waargenomen. Duitsland is een uitzondering met de aanwezigheid van Israëlgerelateerd antisemitisme bij politiek rechts.
- In België en Nederland daarentegen is het antisemitisme in de propaganda van extreemrechtse partijen afgenomen. Dit kan te maken hebben met de nadruk die de partijen leggen op recente migranten en de aanduiding van joden als een 'model van goede integratie' in vergelijking met moslimminderheden.

8 Moslimminderheden

Moslims: vooroordelen en achterstelling

Hoe verklaren we de verhoogde niveaus van antisemitisme onder moslimminderheden? Op het eerste gezicht lijkt het antwoord voor de hand te liggen. Moslimimmigranten in West-Europa komen uit landen waar antisemitische opvattingen aanzienlijk meer voorkomen dan in de landen waarin zij zich vestigen. In 2015 bleek uit het wereldwijde antisemitisme-onderzoek van de ADL dat 74% van de respondenten in MENA-landen 'waarschijnlijk waar' antwoordde op de meeste antisemitische stereotypen die werden getest. Dit cijfer is aanzienlijk hoger dan de scores in West-Europese landen die we hierboven in figuur 2 kunnen zien. Hoewel we deze achtergrond erkennen, moeten we ook onderzoeken hoe antisemitische attitudes werken voor MENA-migranten die zich eenmaal in West-Europa hebben gevestigd en voor hun kinderen en kleinkinderen die in Europa zijn geboren.

In heel West-Europa scoort burgerparticipatie, respect voor de wet en toewijding aan de samenleving waar men zich vestigt hoog onder moslimminderheden, maar heerst er daarnaast een diepgaand gevoel van grief en onrecht. Dit is wat de Britse socioloog Anthony Heath 'de integratieparadox' heeft genoemd.²⁴ Heath schreef over de Britse context, maar zijn bevindingen zijn mogelijk breder toepasbaar. Deze ervaring van 'gedwarsboomde integratie' geeft een belangrijke context aan de opkomst van antisemitisme bij een significante minderheid van de moslimpopulatie.

Veel onderzoeken tonen aan dat zowel moslims als de kinderen en kleinkinderen van MENA-migranten (overlappende categorieën) benadeling discriminatie en vooroordelen ervaren. Het beeld is opmerkelijk consistent in verschillende landen. Vergeleken met het gemiddelde zien we dat moslims slechtere onderwijsresultaten behalen, hogere werkloosheidscijfers hebben en vaak in achtergestelde buurten wonen. In alle gevallen lijden ze onder discriminatie of vooroordelen, of beide. Het is geen verrassing dat deze ervaring een gevoel kan creëren onder moslimminderheden dat ze zijn afgewezen door de samenlevingen waarin ze leven en waarvan ze deel uitmaken.

- In Duitsland heeft een onderzoek uit 2006 aangetoond dat bijna de helft van de Duitse moslims geloofde dat de relaties tussen hen en niet-moslims zijn verslechterd, en twee derde meldde discriminatie te hebben ervaren. Een decennium later bleek uit een opiniepeiling bij de algemene bevolking dat 41% een immigratiestop wilde voor moslims en 50% van de ondervraagden het gevoel had vreemdelingen in hun eigen land te zijn.
- In België hebben we aanwijzingen dat moslims zichzelf beschouwen als een gestigmatiseerde minderheid. Uit een onderzoek uit 2017 bleek dat 70% het gevoel heeft dat ze als buitenlanders worden beschouwd, 68% dat terroristische aanslagen tot een hogere mate van afwijzing leiden en 72% dat ze zich beperkt voelen tot bepaalde stedelijke enclaves.

- Deze bevindingen doen de vraag rijzen of er een verband bestaat tussen deze ervaringen van discriminatie, benadeling en afwijzing enerzijds, en het aanhoudende antisemitisme anderzijds.

In Duitsland is het mogelijke verband tussen discriminatie en antisemitisme het meest voer voor discussie geweest. Hier suggereren studies dat discriminatie en slechte integratie de voedingsbodem voor antisemitische gedachten helpen vormen of versterken. Dat gebeurt op indirecte wijze: door moslims naar sociale media, radicale groeperingen en moskeeën te leiden die antisemitische ideeën en samenzweringstheorieën promoten. Deze onderzoeken zijn belangrijk, niet in het minst omdat ze een indicatie geven van de samenhangen tussen de ervaring van discriminatie en vooroordelen, en de ontwikkeling van antisemitische attitudes.

In het geval van Frankrijk zien we dat een bron van antisemitisme verband houdt met de tweede generatie van migranten, vaak van Noord-Afrikaanse origine, die in achterstandswijken wonen. Onderzoekers opperen dat antisemitisme hier kracht put uit discriminatie. De heterogene manifestatie tegen de overheid uit 2014, *Jour de colère*, werd bijvoorbeeld bijgewoond door uitdrukkelijk antisemitische groepen, waaronder extreemrechtse netwerken en aanhangers van de komiek Dieudonné en Alain Soral, oprichter van de politieke vereniging en website Egalité et Réconciliation. Later dat jaar leek het verbod op de voorstelling van Dieudonné en op pro-Palestijnse betogingen aan deze groepen de status van joden te bevestigen als bevoorrechte minderheid met politieke invloed. Deze perceptie heeft geresulteerd in een sterke groei in het aantal antisemitische incidenten.

- Voor Nederland en België suggereert onderzoek naar antisemitische incidenten en de uiting van antisemitische meningen door burgers van Marokkaanse en Turkse origine dat deze te maken hebben met onzekerheid tijdens het bepalen van hun positie in de Nederlandse en Belgische samenleving.
- In het Verenigd Koninkrijk toont onderzoek naar moslims met een Zuid-Aziatische achtergrond aan dat de tweede generatie immigranten hogere verwachtingen heeft van de Britse samenleving dan hun ouders. In het licht van discriminatie en achterstelling krijgen ze minder vertrouwen wat, in sommige gevallen, leidt tot radicalisering. Een significante minderheid van Britse moslims is vatbaar voor samenzweringstheorieën (eerder gericht op de Verenigde Staten dan op Israël) en er is ook enige sympathie voor politiek geweld en terrorisme. Het gevoel van vervreemding onder een minderheid van de tweede en derde generatie kan een vruchtbare voedingsbodem vormen voor gepolitiseerd antisemitisme.

We zouden het belang van discriminatie en het gevoel van onrecht moeten kunnen erkennen bij het verklaren van antisemitisme onder sommige moslims zonder tegelijkertijd antisemitisme te rechtvaardigen en zonder het belang te ontkennen van de ethische en politieke keuzes die worden gemaakt door individuen.

Het mogelijke verband tussen discriminatie en antisemitisme is belangrijk omdat het suggereert dat de focus moet worden verlegd. Het lijkt erop dat het probleem niet alleen een kwestie is van immigratie, maar ook van gedwarsboomde integratie als drijvende kracht achter antisemitisme onder sommige moslims.

De attitudes en prioriteiten van recente vluchtelingen

Het bewijsmateriaal van alle vijf de landen wijst er sterk op dat het dagelijkse leven van recente vluchtelingen en migranten wordt beheerst door onzekerheid. Hun prioriteiten zijn een slaapplek vinden, papieren verkrijgen en de taal van hun nieuwe land leren om betaald werk te vinden. Kortom, hun dagelijks leven wordt bepaald door de vereisten van hun moeilijke situatie in plaats van toewijding aan antisemitisme of aan andere vooroordelen of ideologieën.

Niettemin kunnen we van migranten en vluchtelingen verwachten dat ze meningen en attitudes hebben. Publieke discussies over vluchtelingen worden vaak gestuurd door veronderstellingen, zowel positieve als negatieve, van wat deze attitudes zijn. Optimisten wijzen op het feit dat vluchtelingen negatieve ervaringen hebben gehad met de regimes die ze zijn ontvlucht, en in veel gevallen hoogopgeleid zijn. Sommigen suggereren dat ze door deze aspecten van hun ervaring eerder liberale waarden zullen ondersteunen en antisemitisme zullen afwijzen. Het tegenovergestelde standpunt is dat vluchtelingen en migranten uit MENA-landen uit landen komen waar antisemitische opvattingen en antagonisme ten opzichte van Israël als joodse staat alomtegenwoordig zijn en dat zij deze attitudes naar Europa brengen.

De kennis over attitudes en meningen onder recente vluchtelingen is zeer schaars. Er bestaat weinig onderzoek om ons op te baseren. Het veldwerk dat voor dit onderzoek is verricht, suggereert dat vluchtelingen willen integreren en nieuwe migranten uit het Midden-Oosten niet begrijpen waarom ze worden vergeleken met nakomelingen van Marokkaanse en Turkse immigranten, zonder enige andere reden dan het feit dat beide groepen uit moslims zijn samengesteld.

De meest uitgebreide kennis over attitudes van migranten komt uit Duits bewijsmateriaal. Daar toonde een groot en representatief onderzoek onder recente vluchtelingen aan dat zij de democratie even sterk ondersteunen als mensen met een Duits paspoort: 96% gaf aan een democratisch systeem te willen, terwijl 21% voorstander was van een sterke leider die zich niets aantrekt van parlementen en verkiezingen. Deze reacties waren opmerkelijk vergelijkbaar met die van Duitse respondenten, van wie 95% een democratische regering ondersteunt en 22% liever een sterke leider zou hebben. Toen hen gevraagd werd wat een democratie definieert, antwoordde 93% dat burgerrechten mensen moeten beschermen tegen onderdrukking door de staat, was 93% het ermee eens dat mannen en vrouwen gelijke rechten zouden moeten hebben, en slechts 13% dat een religieuze leider het laatste woord zou moeten hebben in de wetgeving. Ook hier verschilden de resultaten niet erg van die van Duitse respondenten: deze waren respectievelijk 83%, 92% en 8%. Deze resultaten staven de ideeën van de antialarmisten.

Met betrekking tot antisemitisme onder vluchtelingen hebben we bewijs uit slechts enkele onderzoeken. Eén concentreerde zich op Beieren en toonde aan dat een meerderheid (55%) van de vluchtelingen uit Irak, Syrië en Afghanistan het eens was met de stelling dat joden te veel invloed hebben in de wereld. We moeten echter opmerken dat hoewel dit bewijs levert voor de verspreiding van een bepaald antisemitisch idee, het niet voldoet aan de criteria die algemeen worden gebruikt om 'antisemieten' of 'antisemitisme' te identificeren: hiervoor zijn positieve reacties vereist op een reeks negatieve stereotypen. Deze voorzichtige beoordeling wordt bevestigd door de bevinding uit een ander onderzoek

dat slechts één van de 24 respondenten een consistente antisemitische ideologie vertoonde, terwijl de meerderheid gefragmenteerde en tegenstrijdige antisemitische attitudes vertoonde. Een andere studie, uitgevoerd in Berlijn en gebaseerd op groepsgesprekken met 68 vluchtelingen uit Syrië en Irak, levert een soortgelijk complex beeld op waarin antisemitische denkpatronen en stereotypen zeer wijdverspreid zijn maar respondenten ook de nadruk leggen op het belang van een vreedzaam samenleven van moslims, christenen en joden. Veel, maar niet alle, ondervraagden benadrukten het verschil tussen praten over joden en praten over Israël.²⁵

Dit genuanceerde beeld wordt bevestigd door bevindingen uit andere landen.

- In Nederland gaven respondenten die in contact zijn gekomen met Syrische vluchtelingen aan dat er stereotiepe beelden onder hen aanwezig zijn van een Israël dat streeft naar wereldwijde en regionale suprematie en van joden als machtige, samenzwerende en intrinsiek slechte mensen. Overheids- en maatschappelijke rapporten over antisemitisme bevatten echter geen gegevens over vluchtelingen of recente immigranten als daders van antisemitische incidenten of als mensen met een anti-joodse attitude. Er is geen aantoonbare invloed van recente MENA-vluchtelingen op de hoeveelheid geregistreerde antisemitische opvattingen en antisemitisch gedrag in Nederland sinds 2011.
- In Frankrijk leken de vluchtelingen die voor dit project werden geïnterviewd onverschillig tegenover joden en antisemitisme was het minste van hun zorgen. Vertegenwoordigers van het maatschappelijk middenveld en de staat (universiteit, politie, rechters, openbare instanties waarvan de missie is racisme te bestrijden en onafhankelijke autoriteiten) bevestigen dit beeld. Zij brengen antisemitisme in verband met extreemrechtse netwerken en jongeren van de tweede generatie met een kansarme achtergrond. Ze noemen de recente MENA-migranten geen probleem, maar beschouwen vluchtelingen eerder als de eerste slachtoffers van intolerantie. Er zijn echter aanwijzingen van een soort concurrentie over het slachtofferschap die zich kan uiten als wrok ten opzichte van joden. Eén Syriër vermeldde dat 'we niet zo zouden worden behandeld als we joden waren'. Een andere zei, in het kader van de kritiek op het Franse *laïcisme*, dat de 'meeste minderheden aanvaard worden, maar dat moslims nooit aanvaard zullen worden'.
- In België vertonen de beschikbare kwantitatieve en kwalitatieve gegevens geen toename van antisemitische incidenten gekoppeld aan nieuwe migranten.
- In het Verenigd Koninkrijk zijn MENA-migranten grotendeels afwezig in de beschikbare gegevens over antisemitisme. Interviews voor dit onderzoek hebben zeer weinig verwijzingen opgeleverd naar vooroordelen tegenover joden onder MENA-migranten en -vluchtelingen. De meerderheid van de respondenten was bezorgd dat nieuwe migranten mogelijk het slachtoffer zijn van haatmisdrijven, en niet de daders.

9 Bevindingen

In dit rapport gingen we na of er een verband is tussen twee fenomenen:

1. De recente komst van migranten en vluchtelingen uit Noord-Afrika en het Midden-Oosten in West-Europese landen.
2. De aanwezigheid van antisemitische attitudes en gedragingen, en geregistreerde antisemitische haatmisdrijven in deze landen.

Onze bevindingen brengen ons tot de volgende conclusies:

- MENA-migranten vormen een heterogene populatie waarvan de aanwezigheid aanzienlijk varieert in België, Frankrijk, Duitsland, Nederland en het Verenigd Koninkrijk.
- Joden in deze landen drukken hun bezorgdheid uit over de vermeende verspreiding van antisemitisme. Deze vrees is er onder andere op gebaseerd dat MENA-migranten uit landen komen waar antisemitische attitudes gemeengoed zijn. Bezorgdheid over de invloed van recente MENA-migranten is één aspect van een algemener onbehagen gericht op antisemitisme onder moslimminderheden.
- Ondanks enige variatie zijn de houdingen tegenover joden in deze landen grotendeels positief en niet aan het verslechteren. Statistieken van geregistreerde antisemitische haatmisdrijven en andere incidenten vertonen geen stijgende trend: ze schommelen volgens de periodieke opflakkingen in het conflict tussen Israël en de Palestijnen. Het Verenigd Koninkrijk vormt op dit punt de uitzondering: hier zijn de cijfers voor antisemitische incidenten en haatmisdrijven sinds 2014 niet gedaald tot eerdere niveaus.
- Antisemitische attitudes en/of gedragingen zijn onevenredig aanwezig onder moslimminderheden, evenals bij mensen met sympathie voor extreemrechtse groeperingen.
- In het geval van moslimminderheden kunnen antisemitische attitudes verklaard worden in het licht van hun eigen ervaring van vooroordelen, discriminatie en 'gedwarsboomde integratie'.
- De levens van recente vluchtelingen worden beheerst door onzekerheid en hun prioriteit is om een nieuw leven te stichten. Er zijn aanwijzingen dat antisemitische attitudes wijdverspreid zijn onder MENA-vluchtelingen, evenals positieve attitudes ten opzichte van democratie, gelijke rechten en vreedzaam samenleven van moslims, christenen en joden. Er is geen bewijs dat MENA-migranten significant bijdragen aan antisemitisme op een maatschappelijk niveau.
- Noch de analyse van bestaande gegevens, noch die van de interviews die voor dit rapport zijn afgenomen, wijst op een significant verband tussen recente MENA-migranten en de omvang en de aard van antisemitisme in West-Europa.
- Antisemitisme is een probleem dat voortkomt uit de meerderheid van de bevolking, en niet alleen of hoofdzakelijk uit de minderheden.

10 Aanbevelingen

Beleid en praktijk

1. Antisemitisme moet worden begrepen als een uniek fenomeen, maar het kan en moet in verband worden gebracht met andere vormen van vooroordelen, discriminatie en racialisering. Daarom moet de strijd tegen antisemitisme worden voortgezet op manieren die ook gericht zijn op racisme en vooroordelen in het algemeen. Onder niet-joodse minderheden zal deze benadering helpen om verbanden te leggen tussen hun eigen ervaringen en antisemitisme. Op deze manier kunnen we het begrip van soortgelijke ervaringen tussen verschillende groepen bevorderen.
2. Er is tot dusver weinig werk verricht om de doeltreffendheid van bestaande initiatieven gericht op de preventie van antisemitisme te evalueren. Op dit gebied hebben we bijgevolg geen ervaring kunnen opdoen. We moeten bestaande initiatieven ter preventie van antisemitisme en racisme in kaart brengen. Pas dan kunnen we evalueren welke initiatieven doeltreffend zijn om vervolgens vast te stellen welke middelen nodig zijn om antisemitisme en racisme te bestrijden en aanbevolen praktijken te verspreiden en reproduceren.
3. Beleidsmakers en maatschappelijke organisaties moeten rekening houden met de beperkingen en interpretatieproblemen die gesteld worden door verschillende onderzoeksmethoden en statistieken die haatmisdrijven en antisemitische incidenten willen meten. Op die manier zullen ze bescherming kunnen bieden tegen zowel gelatenheid als paniekzaaij.
4. In het algemeen zou er meer uitwisseling moeten plaatsvinden tussen ngo's en beleidsmakers enerzijds, en wetenschappers en onderzoekers anderzijds. Dit rapport is gedeeltelijk een voorbeeld van een vruchtbare samenwerking tussen vertegenwoordigers van verschillende organisaties die aan het onderzoek hebben bijgedragen. Alle betrokkenen moeten ervoor zorgen dat ngo's en beleidsmakers de vruchten plukken van de bevindingen van wetenschappers en onderzoekers.
5. De relaties tussen joden en moslims zijn vaak verstoord en gevormd door wederzijds wantrouwen. Er is dringend behoefte aan de ontwikkeling van inhoudelijke interactie tussen beide groepen om een tegengewicht te bieden voor de negatieve stereotypen en het politieke discours die wederzijds wantrouwen aanwakkeren.

Discours

6. Er moet dringend worden beseft hoe heterogeen MENA-migranten zijn, en in bredere zin, hoe heterogeen moslims en joden zijn.
7. Alle sectoren van de maatschappij hebben de plicht om op verantwoorde wijze te spreken over kwesties van immigratie, antisemitisme en islamofobie. Politici, beleidsmakers, journalisten en gemeenschapsleiders hebben met name een kans om het probleem aan te pakken op een manier die een evenwichtige en op bewijzen gebaseerde discussie bevordert.

8. Het feit dat antisemitisme een probleem is binnen de samenleving in zijn geheel en niet alleen onder immigranten of religieuze minderheden, moet worden weerspiegeld in het publieke debat over antisemitisme en beleidsmaatregelen. Alleen in deze context zullen we antisemitisme effectief kunnen aanpakken wanneer het zich voordoet bij moslimpopulaties, waaronder MENA-migranten.

Onderzoek

9. Er is behoefte aan een representatief en methodologisch geavanceerd onderzoek naar de attitudes onder vluchtelingen uit MENA-landen.
10. We moeten meer weten over de locatie en dynamiek van antisemitisme. In het bijzonder moeten we meer weten over het profiel van individuen die antisemitische daden plegen, inclusief diegenen die online en op sociale media opereren.
11. Er is behoefte aan studies die niet alleen kijken naar de relaties tussen meerderheids – en minderheidsgroepen, maar ook tussen verschillende minderheden. Het zou bijvoorbeeld verhelderend en gepast zijn om de houding van joden tegenover moslims te onderzoeken en om de bestaande studies over de houding van moslims tegenover joden uit te breiden.

Eindnoten

1. De onderzoekers voor elk land worden vermeld in de bijlage.
2. Dit onderzoeksproject gebruikt de definities van MENA volgens de Verenigde Naties en de Wereldbank, en omvat daarnaast ook Afghanistan, Eritrea en Turkije. Zie ook de Definities.
3. De bestudeerde landen werden vermeld in de originele oproep tot voorstellen voor onderzoek over antisemitisme en immigratie door EVZ in februari 2016.
4. In deze tabel worden VN-gegevens gebruikt, omdat dit een vergelijking mogelijk maakt tussen landen. Andere bevolkingscijfers die in dit rapport worden vermeld, zijn afkomstig uit de nationale rapporten. De cijfers voor Frankrijk in tabel 1 verschillen van de cijfers in het nationale rapport voor Frankrijk. Daar is het percentage immigranten in de totale bevolking 8,1% in 2006 en 8,9% in 2014. Zowel de datasets van de VN als die van Frankrijk bevestigen onze observatie dat de snelheid van bevolkingsverandering als gevolg van immigratie langzamer was in Frankrijk dan in het Verenigd Koninkrijk en Duitsland.
5. Verenigde Naties, Departement voor Economische en Sociale Zaken, divisie Bevolking (2017), *Trends in International Migration Stock: The 2017 Revision* (database Verenigde Naties, POP/DB/MIG/Stock/Rev/2017).
6. De onderstaande cijfers zijn afkomstig van de nationale rapporten en berekend uit 'Tabel 1. Totaal migrantenbestand halverwege het jaar volgens herkomst', *ibid.*
7. <http://fra.europa.eu/en/publications-and-resources/data-and-maps/survey-data-explorer-discrimination-and-hate-crime-against>.
8. www.telegraph.co.uk/education/2016/12/22/britains-top-universities-becoming-no-go-zones-jews-baroness/; www.thejc.com/news/uk-news/jo-johnson-concerned-over-rise-in-antisemitism-on-uk-campuses-1.450907.
9. www.nationalreview.com/article/445540/jewish-muslim-relations-europe-america-worsening-due-immigration.
10. www.theatlantic.com/magazine/archive/2015/04/is-it-time-for-the-jews-to-leave-europe/386279/.
11. www.manfredgerstenfeld.com/muslim-antisemitism-europe-manfred-gerstenfeld/.
12. www.mda.gov.il/EngSite/Lists/HomePageBanner3Icons/Attachments/1/reportENG.pdf.
13. Tony Judt, *Postwar: A History of Europe in 1945* (Heinemann, 2005).
14. Esra Ozyurek, 'Export-import theory and the racialization of antisemitism: Turkish and Arab-only prevention programs in Germany', *Comparative Studies in Society and History*, 58 (1), 40-65.

15. 2014: <http://global100.adl.org/#map/weurope>; 2015: <http://global100.adl.org/#map/2015update>.
16. Daniel Staetsky, *Antisemitism in Contemporary Great Britain* (Institute for Jewish Policy Research, 2017), 3.
17. Lars Dencik en Karl Marosi, *Different Antisemitisms: Perceptions and experiences of antisemitism among Jews in Sweden and across Europe* (Institute for Jewish Policy Research, 2017).
18. www.bundestag.de/blob/503220/5dbf53f00644f6aed4e984c529f8165f/antisemitismusbericht_conclusion-data.pdf.
19. www.adl.org/sites/default/files/documents/assets/pdf/israel-international/adl_anti-semitism_presentation_february_2012.pdf.
20. www.bmi.bund.de/SharedDocs/downloads/DE/publikationen/2017/expertenbericht-antisemitismus-in-deutschland.pdf?__blob=publicationFile.
21. <http://global100.adl.org/#map/2015update>.
22. www.pewresearch.org/fact-tank/2016/07/19/5-facts-about-the-muslim-population-in-europe/.
23. Bij de berekening werd rekening gehouden met moslims, uiterst links en uiterst rechts. Als deze groepen dezelfde niveaus van antisemitisme vertonen als de populatie in zijn geheel, zouden deze met 'meerdere en intense antisemitische attitudes slechts van 3,6% naar 3,0% dalen', p. 6.
24. www.pearsinstitute.bbk.ac.uk/assets/Uploads/PDFs/Integration-Disadvantage-and-ExtremismMay2014FINAL.pdf.
25. G. Jikeli, *Attitudes of Refugees from Syria and Iraq towards Integration, Identity Jews and the Shoah: Research Report*, American Jewish Committee Berlin, Lawrence and Lee Ramer Institute for German-Jewish Relations (Berlijn, 2017).

Bijlagen

Het onderzoeksteam

Hoofdonderzoeker

Professor David Feldman, Pears Institute for the study of Antisemitism, Birkbeck, University of London

Project Manager

Dr. Jan Davison, Pears Institute for the study of Antisemitism, Birkbeck, University of London

Partners

België

Professor Marco Martiniello en **Dr. Muriel Sacco**

Centre d'Etudes de l'Ethnicité et des Migrations Université de Liège

Frankrijk

Professor Nonna Mayer en **Elodie Druetz**

Centre d'études européennes et de politique comparée de Sciences Po, Paris/Centre national de la recherche scientifique

Nederland

Professor Leo Lucassen en **Dr. Annemarike Stremmelaar**

Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Amsterdam en Universiteit van Leiden

Duitsland

Professor Stefanie Schüler Springorum en **Dr. Mathias Berek**

Zentrum für Antisemitismusforschung, Technische Universität Berlin

Verenigd Koninkrijk

Dr. Ben Gidley (met hulp van dr. **Jan Davison**, **Dr. Rachel Humphris** en **leisha James**)

Birkbeck, University of London

Biografieën

Mathias Berek is docent aan de Technische Universiteit Berlijn. Hij promoveerde in 2008 aan de Universiteit van Leipzig met een theoretisch werk over het collectieve geheugen en de sociale constructie van de werkelijkheid. Hij heeft een onderzoeksproject geleid over de Duits-Joodse filosoof Moritz Lazarus aan het Instituut voor de studie van cultuur van de Universiteit van Leipzig, en het Minerva-instituut voor Duitse geschiedenis van de Universiteit van Tel Aviv. Hij werkte ook als onderzoeksmedewerker bij Die Gedenkstätte für Zwangsarbeit Leipzig (de herdenkingsplaats voor dwangarbeid in Leipzig), aan de Universiteit van Leipzig en aan het Zentrum für Antisemitismusforschung van de Technische Universiteit Berlijn.

Jan Davison is Manager en Hoofd Communicatie van het Pears Institute for the study of Antisemitism aan het Birkbeck-college van de Universiteit van Londen. Ze is gepromoveerd op besluitvorming binnen organisaties en heeft gewerkt als consultant strategische communicatie voor verschillende organisaties in de private en publieke sector, waaronder de centrale en lokale overheid.

Elodie Druetz is promovendus in de politieke wetenschappen en sociologie, onder gezamenlijk toezicht van Florence Haegel en Patrick Simon, aan het Centre d'études européennes et de politique comparée de Sciences Po en het Institut national d'études démographiques. Haar proefschrift gaat over de ervaring van racialisering en het politieke gedrag van academici van Afrikaanse origine in de Franse en Britse context.

David Feldman is directeur van het Pears Institute for the study of Antisemitism en hoogleraar geschiedenis aan het Birkbeck-college van de Universiteit van Londen. Zijn onderzoek is vooral gericht op de geschiedenis van minderheden, met name joden en immigranten, en hun plaats in de Britse samenleving. Zijn beleidswerk in het Verenigd Koninkrijk omvat de rapporten *Integration, Disadvantage and Extremism* (2014) en *Sub-Report on Antisemitism for the Parliamentary Committee Against Antisemitism* (2015). Hij is lid van de expertgroep inzake onderwijs en beleid van de Organisatie voor Veiligheid en Samenwerking in Europa en geeft advies voor het initiatief 'Turning Words into Action to Address Anti-Semitism'.

Ben Gidley is senior docent aan de School of Social Sciences, History and Philosophy aan het Birkbeck-college van de Universiteit van Londen. Voorheen was hij hoofddocent aan het Centre on Migration, Policy and Society (COMPAS) van de Universiteit van Oxford. Hij heeft uitgebreid onderzoek verricht naar en geschreven over migratie, diversiteit en integratie. Zijn recentste boek, gezamenlijk uitgegeven met James Renton, is *Antisemitism and Islamophobia in Europe: A Shared Story?* (2017).

Rachel Humphris is docent aan de faculteit Sociaal Beleid, Sociologie en Criminologie van de Universiteit van Birmingham en postdoctorale medewerker aan het Centre on Migration, Policy and Society van de Universiteit van Oxford. Ze heeft onderzoek gedaan naar kwesties met betrekking tot Romamigranten en migratie in het algemeen.

leisha James is promovendus aan de faculteit Psychosociale studies van het Birkbeck-college van de Universiteit van Londen. Momenteel is ze een onderzoeksmaster in sociaal onderzoek en psychosociale studies aan het afronden. Onder gezamenlijk toezicht van Ben Gidley en Brendan McGeever aan Birkbeck onderzoekt ze voor haar doctoraatproefschrift de discursieve en performatieve onderhandelingen over blankheid onder intergenerationale Italiaanse vrouwelijke migranten in het Londen na Brexit.

Leo Lucassen is onderzoeksdirecteur aan het Internationale Instituut voor Sociale Geschiedenis in Amsterdam en hoogleraar Wereldgeschiedenis van arbeid en migratie aan de Universiteit van Leiden. Hij publiceerde uitgebreid over de geschiedenis van migratie, integratie, racisme en social engineering, met meer dan 245 wetenschappelijke publicaties, waaronder 11 monografieën en 16 verzamelwerken.

Marco Martiniello is onderzoeksdirecteur aan het Belgische Nationaal Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek. Hij is directeur van het Centre d'Etudes de l'Ethnicité et des Migrations van de Universiteit van Luik, waar hij ook vicedecaan is voor onderzoek aan de faculteit Sociale wetenschappen. Hij is de auteur, redacteur of co-redacteur van talrijke artikels, hoofdstukken, rapporten en boeken over migratie, etniciteit, racisme, multiculturalisme en burgerschap.

Nonna Mayer is onderzoeksdirecteur emerita van het Nationaal centrum voor wetenschappelijk onderzoek aan het Centre d'études européennes et de politique comparée de Sciences Po in Parijs. Haar belangrijkste onderzoeksthema's zijn politieke attitudes en gedrag, rechtsextremisme, racisme en antisemitisme. Sinds 2000 maakt ze deel uit van het coördinatieteam van de jaarlijkse racismebarometer van de Commission Nationale Consultative des Droits de l'Homme (CNCDH) inzake racisme, antisemitisme en xenofobie en de bijbehorende analyse voor het jaarlijkse CNCDH-rapport. In 2016 werd ze benoemd tot lid van de CNCDH en de Wetenschappelijke Raad van de Interdepartementale Commissie voor de bestrijding van racisme, antisemitisme en anti-LGBT-haat.

Muriel Sacco is lid van de faculteit Politieke wetenschappen en openbaar bestuur aan de Université Libre de Bruxelles (ULB). Ze behaalde haar doctoraat in de politieke en sociale wetenschappen aan de ULB. Haar onderzoek heeft betrekking op integratiebeleid, jeugdzaken, bestuur in Brussel en de sociologie van migratie.

Stefanie Schüler-Springorum is directeur van het Zentrum für Antisemitismusforschung van de Technische Universiteit Berlijn. Ze is sinds 1996 lid van de wetenschappelijke werkgroep van het Leo Baeck Instituut en sinds 2009 voorzitter ervan. Ze vertegenwoordigt de Technische Universität Berlin in de directie van het Selma Stern Zentrum für Jüdische Studien in Berlijn-Brandenburg. Ze is de auteur van talloze publicaties over de Duitse en Duitse-joodse geschiedenis van de 19e en 20e eeuw.

Annemarike Stremmelaar is een historicus met bijzondere interesse in Turkije, het Midden-Oosten en moslims in Nederland. Ze werkte als docent, onderzoeker en redacteur aan de Universiteit van Leiden, Radboud Universiteit (Nijmegen), het Internationale instituut voor islam in de moderne wereld (Leiden), en het NIOD, het Instituut voor oorlogs-, holocaust - en genocidestudies (Amsterdam). Haar interessegebieden zijn antisemitisme en discriminatie, en de herinnering aan de holocaust en de genocide.

evz FOUNDATION
REMEMBRANCE
RESPONSIBILITY
FUTURE

PEARS INSTITUTE
FOR THE STUDY OF
ANTISEMITISM

